

УДК 908+719(031)

DOI: 10.26565/2227-6505-2020-31-13

**ХАРКІВСЬКИЙ ТОМ
БАГАТОТОМНОГО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ВИДАННЯ
«ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ».
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН.
(остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)**

Я. В. Ліхолетов

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
glorfindel93@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-8130-5057>

Мета. Метою статті є комплексний аналіз стану підготовки Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» з 1980-х рр. – поч. ХХІ ст., та його вплив на сферу пам'яткознавства та пам'яткоохоронної роботи.

Методологія дослідження. У статті досліджено становлення Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України», в контексті загальнодержавного енциклопедичного проекту з точки зору принципів історизму, системності, міждисциплінарності, об'єктивності, аналізу та синтезу.

Наукова новизна. В умовах сучасної нормативної системи охорони культурної спадщини, історичних та міждисциплінарних досліджень, важливою складовою частиною заходів з охорони та популяризації в Україні та світі національної культурної спадщини та окремим предметом дослідження стає «Звід пам'яток історії та культури України» – фундаментальне, багатопрофільне, енциклопедичне, науково-довідкове видання, яке охоплює всі відомі на її території нерухомі пам'ятки – археології, історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, науки і техніки, що мають історичну, наукову або художню цінність.

Висновки. Проаналізувавши основні нормативні засади, правові акти, розпорядження та накази, завдяки яким було розпочато функціонування Зводу, як в Україні загалом, так і в Харківській області, переваги та недоліки у процесі збору і опрацюванні інформації по пам'яткам, зміни в адміністративно-територіальному устрої та соціально-політичних моментах, а також сучасний досвід та стан підготовки Харківського тому видання, можна зробити висновок, що проект «Звід пам'яток історії та культури України» – це не тільки видання, яке несе в собі нормативно-енциклопедичну навантаженість. Звід є науковою базою для складання Державного реєстру нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини, але має відмінність, оскільки він вміщує максимально вивчену кількість нерухомих об'єктів культурної спадщини, а не тільки ті, які знаходяться під охороною Держави. Цей загальнодержавний проект здатен поліпшити історико-краєзнавчий рух, активізувати екскурсійно-туристичну складову регіону, а також стати основою для створення нових сучасних інформаційних ресурсів у галузі охорони та дослідження пам'яток.

Ключові слова: пам'ятка, звід, Державний реєстр, охорона культурної спадщини, культурне надбання, пам'яткознавство.

Цель. Целью статьи является комплексный анализ состояния подготовки Харьковского тома многотомного энциклопедического издания «Свод памятников истории и культуры Украины» с 1980-х гг. – нач. ХХІ в. и его влияние на сферу памятниковедения и памятникоохранной работы.

Методология исследования. В статье исследовано становление Харьковского тома многотомного энциклопедического издания «Свод памятников истории и культуры Украины», в контексте общегосударственного энциклопедического проекта с точки зрения принципов историзма, системности, междисциплинарности, объективности, анализа и синтеза.

Научная новизна. В условиях современной нормативной системы охраны культурного наследия, исторических и междисциплинарных исследований, важной составной частью мероприятий по охране и популяризации в Украине и мире национального культурного наследия и отдельным предметом исследования становится «Свод памятников истории и культуры Украины» – фундаментальное, многопрофильное, энциклопедическое, научно-справочное издание, которое охватывает все известные на ее территории недвижимые памятники – археологии, истории, архитектуры, градостроительства, монументального искусства, науки и техники, имеющих историческую, научную или художественную ценность.

Выводы. Проанализировав основные нормативные основы, правовые акты, распоряжения и приказы, благодаря которым было запущено функционирование Свода, как в Украине в целом, так и в Харьковской области, преимущества и недостатки в процессе сбора и обработке информации по памятникам, изменения в административно-территориальном устройстве и социально-политических моментах, а также современный опыт и состояние подготовки Харьковского тома издания, можно сделать вывод, что проект «Свод памятников истории и культуры Украины» – это не только издание, которое несет в себе нормативно-энциклопедическую нагрузку. Свод является научной базой для составления Государственного реестра недвижимых объектов историко-культурного наследия, однако имеет отличие, поскольку он содержит максимально изученное количество недвижимых объектов культурного наследия, а не только тех, которые находятся под охраной государства. Этот общегосударственный проект способен улучшить историко-краеведческое движение, активизировать экскурсионно-туристическую составляющую региона, а также стать основой для создания новых современных информационных ресурсов в области охраны и исследования памятников.

Ключевые слова: достопримечательность, свод, Государственный реестр, охрана культурного наследия, культурное достояние, памятниковедение.

Research aim is a comprehensive analysis of the state of preparation of the Kharkiv volume of the multi-volume encyclopedic edition "Collection of monuments of history and culture of Ukraine" from the 1980s – early XXI century and its impact on the field of monument science and monument protection.

Research methodology. The article examines the formation of the Kharkiv volume of the multi-volume encyclopedic edition "Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine" in the context of a nationwide encyclopedic project in terms of the principles of historicism, system, interdisciplinarity, objectivity, analysis and synthesis.

Scientific novelty. In the modern normative system of cultural heritage protection, historical and interdisciplinary research, an important part of measures to protect and promote national cultural heritage in Ukraine and the world and a separate subject of study is "Collection of monuments of history and culture of Ukraine" - fundamental, multidisciplinary, encyclopedic, scientific reference publication, which covers all known in its territory immovable monuments - archeology, history, architecture, urban planning, monumental art, science and technology, which have historical, scientific or artistic value.

Conclusions. Having analyzed the main normative principles, legal acts, orders and directives, due to which the functioning of the Code was started, both in Ukraine in general and in Kharkiv region, advantages and disadvantages in the process of collecting and processing information on monuments, changes in administrative-territorial structure and socio-political moments, as well as current experience and the state of preparation of the Kharkiv volume of the

publication, we can conclude that the project "Collection of monuments of history and culture of Ukraine" is not only a publication that carries a normative and encyclopedic load. The Code is a scientific basis for compiling the State Register of Immovable Objects of Historical and Cultural Heritage, but it differs in that it contains the most studied number of immovable objects of cultural heritage, not only those that are under state protection. This nationwide project is able to improve the historical and local lore movement, intensify the excursion and tourism component of the region, as well as become the basis for the creation of new modern information resources in the field of protection and research of monuments.

Key words: *monument, arch, State Register, protection of cultural heritage, cultural heritage, monument science.*

Важливим показником сучасного розвиненого суспільства є підвищений інтерес та ставлення до культурної спадщини, яка збереглася до наших днів у вигляді різноманітних нерухомих об'єктів чи пам'яток, які мають історичну, археологічну чи суто наукову або ж загальнокультурну й мистецьку цінність. Це пам'ятки – археологічні, архітектурно-містобудівні, історичні, мистецькі, науки і техніки, об'єкти матеріалізованої історії, у яких зафіксовані важливі події з історії держави, окремого регіону, міста, села, конкретної людини. Відтворюючи етапи розвитку суспільства, пам'ятки стають певними віхами історичного поступу народу, свідченням його розвитку, джерелом пізнання, у багатьох випадках – єдиним достовірним джерелом або таким собі документом, який дозволяє відтворити історичний розвиток, духовне життя суспільства чи громадян у різні історичні періоди як загалом у країні, так і в кожному окремому регіоні. Кожна пам'ятка унікальна, вона не підлягає відновленню в результаті втрати своєї індивідуальності, автентичності.

Неупереджений погляд щодо окремих історичних процесів дозволив змінити ставлення до цілої низки моментів, тому на сьогоднішній момент у загальному плані це все набуває особливої актуальності, тому ці всі події обов'язково повинні відображатися у виданнях, які мають енциклопедичну природу.

На сьогодні культурна спадщина посідає значне місце в процесі збереження та гідного висвітлення уявлень про минуле. Саме енциклопедичне видання «Звід пам'яток історії та культури України» активізує пам'яткоохоронну діяльність, наукові дослідження, краєзнавчий рух, є стимулом для ефективного збереження, належного використання та відновлення часто занедбаної культурної спадщини України.

Актуальність теми полягає в тому, що в умовах сучасної нормативної системи охорони культурної спадщини, важливою складовою заходів з охорони та популяризації в Україні та світі національної культурної спадщини стає «Звід пам'яток історії та культури України» – фундаментальне, багатопрофільне, енциклопедичне, науково-довідкове видання, яке охоплює всі відомі на території держави нерухомі пам'ятки – археології, історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, науки і техніки, що мають історичну, наукову або художню цінність. Це один з наймасштабніших проєктів із вивчення й дослідження нерухомих об'єктів історії та культури України, аналогів якому немає у світі, де об'єдналися зусилля державних установ, громадських організацій, великого загалу пам'яткоохоронців України.

У контексті аналізу загальнодержавного доробку теоретико-методологічних аспектів підготовки і функціонування енциклопедії «Звід пам'яток історії та культури України», а також часткового висвітлення питань і проблем, які безпосередньо стосуються Харківського тому видання, слід відзначити, що значний внесок зробили В. Горбик, С. Кот, Г. Денисенко, Л. Федорова та інші. Однак окремих конкретних досліджень по Харківщині на сьогодні немає, тому питання, що стосуються досліджень саме харківського регіону, до цього часу не знаходило більш масштабного висвітлення в науковій літературі, а наявні матеріали мають лиш розрізнений та фрагментарний характер.

Метою статті є аналіз стану підготовки та історія роботи над Харківським томом багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст.

Методологічною основою дослідження – є принципи історизму, системності, міждисциплінарності, об'єктивності, аналізу та синтезу.

В Україні підготовчу роботу зі збору матеріалів та створення видання розпочали у 1972 р. із загальнодержавної паспортизації пам'яток [2, с. 24]. У 1982 р. рішеннями відповідних органів було зроблено один з кроків щодо підготовки енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». 30 вересня 1982 р. було прийнято Постанову Ради Міністрів УРСР «О мерах по обеспечению издания томов Свода памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР», яка передбачала низку заходів щодо вирішення актуальних на той час питань, були визначені графіки, кількість томів, обсяги видання, відповідальні органи та особи [11].

Підготовка томів покладалася на обласні (рідше – міські) редколегії, випуск томів республіканського Зводу – на Головну редакційну колегію. Постановою передбачалася також реорганізація редакції «Історії міст і сіл Української РСР» Головної редакції Української Радянської енциклопедії у редакцію «Зводу пам'яток історії та культури», заходи з виявлення пам'яток, створення протягом 1982-1985 років бібліографічних матеріалів [3. с. 76].

Загалом було заплановано підготувати 28 томів «Зводу» – по тому на кожну область, Крим, містам Києву і Севастополю та українським пам'яткам зарубіжжя.

Науковці вирішували чимало теоретичних і практичних питань під час розробки концепції нового енциклопедичного видання та «Методичних рекомендацій...» до нього, оскільки мав бути затверджений нормативний документ, який врегульовував методику збору матеріалів, опрацювання та написання статей [9].

Згодом відділом історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії України було підготовлено збірку, до якої було включено шаблони (зразки) енциклопедичних статей з археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва, які унаочнювали безпосередньо теоретичні положення [18].

Для здійснення науково-методичної і практичної допомоги авторській робочій групі в травні 1983 р. за ініціативи академіка П. Тронька до Харкова було направлено велику групу науковців Інституту історії та Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН УРСР. Після комплексних обстежень історико-культурної спадщини в м. Харкові було встановлено, що низка об'єктів, пам'ятних місць не стоять на державному обліку та не були досліджені [8, с. 109].

Харківський том енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» планувався першим із самого початку запровадження підготовки, тому встановлювалися конкретні відрізки часу стосовно підготовки анотованих переліків об'єктів культурної спадщини м. Харкова та області, а також словника (переліку назв статей про пам'ятки), попереднього макету, і обговорення всіх напрацювань взимку 1984 р. [16].

У травні 1986 р. було затверджено план доопрацювання тому Зводу пам'яток по Харківській області, у якому впродовж календарного місяця (до кінця червня 1986 р.), за підтримки науковців, управлінців, дослідників мали завершити доопрацювання статей про пам'ятки (історії, археології, архітектури, мистецтва), завершити вступну частину до Харківського тому та здати матеріали до Головної редакційної колегії [13].

У 1988 р. управлінням культури виконкому Харківської обласної ради народних депутатів було затверджено наказ про завершення підготовки Харківського тому Зводу пам'яток історії та культури. У ньому йшлося про завершення вивчення рукопису та розробки конкретного плану доопрацювання недоліків. Згідно з наказом, головою робочої групи Зводу пам'яток було призначено В. Руденка, а виконавцем був Харківський історичний музей під головуванням тодішнього директора А. Цевби [14].

У січні 1989 р. Головою Головної редакційної колегії М. Орликом було підписано постанову про рекомендацію до друку Зводу пам'яток історії та культури Харківської області, у якій було зазначено процеси доопрацювання матеріалів та підготовку редакційного висновку [15].

У 1989 р. ученим секретарем Харківського історичного музею підготовлено звіт щодо підготовки Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України». Головою обласної редакційної колегії (станом на 1989 р.) була заступниця голови облвиконкому – Г. Пономарьова, секретарем – д-р. істор. н. В. Танцюра. Обов'язки щодо доопрацювання матеріалів було передано Т. Борисовій, яка на той час була завідувачкою відділу охорони пам'яток культури Харківського історичного музею та доопрацьовувала словники згідно з тодішніми нормативами [7, с. 1-2].

Для проведення великого обсягу науково-пошукової роботи в Харківській області було створено наукову робочу групу з підготовки тому, до написання залучені профільні спеціалісти, проводилися дослідження історико-культурної спадщини регіону, за результатами яких було підготовлено рукопис статей «Харківщина: події і люди, вкарбовані в літопис краю». Через катастрофічний брак коштів робота над томом була уповільнена, а підготовлена за матеріалами Харківського тому збірка, так і не була видана [4, с. 122].

У незалежній Україні питанням укладання Зводу пам'яток було надане важливе значення, тому підготовку розпочали Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення видання томів «Зводу пам'яток історії та культури України». Робота була продовжена двома Указами Президентів України у 2000 р. «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» та 2007 р. «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» [12, с. 95-96].

У листопаді 2003 р. відділ охорони пам'яток культури Харківського історичного музею було ліквідовано, виокремлено, і на його базі створений комунальний заклад «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини».

Для підготовки матеріалів до зводу пам'яток був створений профільний відділ Зводу пам'яток та облікової документації, який функціонує до сьогодні.

Через зміну соціально-політичних моментів, що постійно призводило до перегляду окремих сегментів у Зводі, через брак коштів, рідше – фахівців, збір та опрацювання матеріалів триває вже більше 15 років, але, попри все, процес триває. Профільними спеціалістами опрацьована маса матеріалів, які стосуються різних видів пам'яток. Звертаючись до археологічної спадщини, окрім статей, періодики, різномірної документації, першочергово опрацьовують наукові звіти та доробки археологів – від 40-х рр. ХХ ст. і до наших днів, – предмети в колекціях музеїв. Архітекторами було здійснено виїзди до Куп'янського та Чугуївського районів, м. Люботина Харківської області, де вивчалися найцікавіші, на їхній погляд, об'єкти (дореволюційні будівлі, культова архітектура – тобто все, що має архітектурно-мистецьку цінність), яка зберігається в районі. Мистецькі об'єкти, які ми можемо зустріти у виданнях, підбирали шляхом автентичності та відповідно до характеристик їх композиційних та художніх особливостей.

Історичні об'єкти – найчисленніша маса об'єктів. Вони можуть бути пов'язані з подіями чи особистостями, але найбільш об'ємним блоком є братські могили періоду Другої світової війни, оскільки такі є в кожному районі, селі та громаді, як і просто одиночні могили та пам'ятні знаки. Звичайно, що акцент зроблено на найважливіших подіях, які стосуються Голодоморів, німецько-радянської війни, Антитерористичної операції, тощо. У 2014 році, у зв'язку з російською збройною агресією та початком проведення АТО (з 2018 – ООС), за підтримки Головної редакційної колегії було прийнято рішення писати до Зводу статті про полеглих героїв, а саме: про могили, меморіальні дошки та рідше про пам'ятні знаки на честь воїнів АТО (ООС). У 2017 році було підготовлено лист Головної редколегії про увічнення

Героїв АТО, який було надіслано до обласних (міських) державних адміністрацій та редакційних колегій.

20 листопада 2013 р. у м. Києві відбулася Всеукраїнська нарада з питань підготовки Зводу пам'яток історії та культури України, у якій взяли участь представники наукової робочої групи Харківського тому. Організатором наради виступила Головна редакційна колегія на чолі з академіком НАН України В. Смолієм. Було зазначено, що Харківська область станом на 2013 рік частково передала матеріали тому Зводу по Харківській області до редакційно-видавничого доопрацювання та підготовки до друку. Під час засідання було рекомендовано робочим групам (всім без винятку) посилити роботу з обстеження об'єктів культурної спадщини, узгоджувати матеріали з Головною редакційною колегією, ширше використовувати ЗМІ, тощо [19, с. 151, 153].

У 2015 р. було прийнято рішення підготувати і видати першу збірку суто мистецького напрямку, за матеріалами Зводу «Монументальна Шевченкіана Харківщини». Книга за цільовим призначенням є енциклопедією. Статті за структурою і стилістикою максимально наближені до тих текстів, які будуть входити до Харківського тому енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». У них подано історичний і мистецький опис майже всіх пам'ятників Т. Шевченку, які встановлені в м. Харкові та Харківській області. Книга стала першою в Україні, яка на обласному рівні репрезентувала всі наявні пам'ятники, присвячені Т. Шевченку [10].

У 2016 р. після чергового перегляду та оновлення складу обласної редколегії Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України» (Наказ Управління культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації від 16.11.2016 р. № 216 «Про випуск Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України») було затверджено переліки статей та матеріали по м. Куп'янську та Куп'янському району для подання для до Головної редакційної колегії, а також прийнято рішення висвітлювати матеріали у вигляді порайонних видань (за прикладом Полтавської, Дніпропетровської та Чернігівської областей). Цінність саме Харківського сегменту полягає в тому, що на відміну від вищезгаданих видань, той має внутрішню структуру, яка повністю відповідає методичним рекомендаціям з підготовки Зводу [9], матеріали по об'єктах культурної спадщини оновлювались відповідно до законодавства, соціальних та політичних моментів, а також завдяки сучасним матеріалам моніторингу та інвентаризації пам'яток. Варто зазначити, що, наприклад, у деяких виданнях Полтавської області подають матеріали про пам'ятки природи, які не можуть за критеріями бути об'єктом нерухомої культурної спадщини.

Кожне порайонне видання складається з ґрунтовно дослідженого та великого за обсягом нарису про історико-культурну спадщину презентованого регіону, статей про окремі пам'ятки та об'єкти, які насичено ілюстровані та містять картографічні матеріали, плани, схеми розміщень, а також унікальні об'єкти та місця, які розкривають невідомі сторінки історії регіону або стали елементом розвитку даної місцевості.

У 2018 р. вийшла перша книга із запланованих видань по районах «Звід пам'яток історії та культури: Харківська область. м. Куп'янськ і Куп'янський район» [1]. Містить 140 статей та 200 ілюстрацій. Серед розповсюджених об'єктів (кургани, братські могили, пам'ятні знаки) є унікальні пам'ятки та пам'ятні місця, історичні об'єкти, які пов'язані з діяльністю борців за Українську незалежність на початку ХХ ст., пов'язані з УНР, присвячені сучасним Героям, які полягли захищаючи незалежність України [5, с. 24, 27, 33-39, 51, 58, 91, 104].

У 2019 р. вийшла наступна книга із блоку видань, запланованих обласною редакційною колегією Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область. м. Чугуїв і Чугуївський р-н», що складається з окремих історичних нарисів про м. Чугуїв та Чугуївський район, у яких вже проводиться аналіз появи та збереження об'єктів історико-культурної спадщини Чугуївщини, з окремих розділів про пам'ятки, у яких відображено 264 статті про об'єкти культурної спадщини, а також близько 440 ілюстрацій. Серед поширених об'єктів культурної спадщини в опублікованих матеріалах висвітлено інформацію про

збережені військові поселення Чугуївщини 19 ст., що стали містоутворювальним елементом, об'єкти церковної старовини, тощо [6, с. 21-58, 72, 83, 93, 134, 138].

У 2020 р. було оновлено персональний склад Харківської обласної редакційної колегії, до якої, окрім посадових осіб, було залучено представників наукових та громадських установ (Інститут археології НАН України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківська державна академія дизайну та мистецтв, Український інститут національної пам'яті, Харківський міський центр захисту історико-культурної спадщини ГО «УТОПК», ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», ОКЗ «Харківська обласна універсальна наукова бібліотека»).

На початку 2021 р. опубліковано третю книгу із порайонних видань Харківської області «Звід пам'яток історії та культури України: м. Люботин, м. Первомайський і Первомайський р-н».

На сьогодні існує ряд проблем, з-поміж яких окреслюється й головна (станом на 2021 р.) – відсутність загальнодержавного нормативного документа, який би регулював діяльність обласних редакційних колегій, наукових робочих груп, а також унормовував різноманітні питання, у тому числі – фінансові.

У 2019 р. було проведено парламентські слухання на тему, яка стосувалась різних питань пам'яткохоронної сфери, у тому числі й підготовки Зводу. 14 травня 2019 р. було прийнято Постанову Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні», у якій є два пункти, які стосуються підготовки Зводу, але взагалі не унормовують та не врегульовують різноманітних питань, зокрема фінансових та інших, які б могли забезпечити повноцінне виконання робіт з підготовки матеріалів до відповідних томів [17].

Оскільки існують проблеми з фінансуванням наукових робочих груп (моніторинг, вивчення об'єктів, виїзди і фотофіксація), то часто все відбувається навпаки: автори користуються готовим Реєстром для пошуку інформації, а не пошуком нових об'єктів. Інший момент полягає в тому, що зараз не виплачують авторські гонорари, і основний масив інформації опрацьовує (доопрацьовує) наукова робоча група, яка за весь період існування відділу, котрий займається підготовкою Зводу, не складалась більше ніж з 2-4 чоловік і яка фактично має бути науковими редакторами, відповідно до інструкцій, а не авторами енциклопедичних статей.

Іншим складним завданням для опрацювання матеріалів по Харківській області стала адміністративно-територіальна реформа (2020 р.). Зменшилася кількість районів, але, відповідно, збільшилася кількість територіальних громад у їх складі. Тепер постає питання про зміну формату видання. Оскільки територіально райони збільшені, то деякі порайонні видання будуть складатися з кількох книг – через збільшення інформації.

Варто зазначити, що деякі з означених проблем часто вирішують через налагодження роботи з представниками органів місцевого самоврядування, відділами культури, музеями, бібліотеками, які допомагають з науково-пошуковими роботами, краєзнавчими дослідженнями та виявленням нових об'єктів культурної спадщини.

Отже, енциклопедичне видання «Звід пам'яток історії та культури України» охоплює всі нерухомі об'єкти культурної спадщини, які мають історичну, наукову, мистецьку, суспільну цінність, активізує вивчення і дослідження історико-культурної спадщини як регіону, так і України загалом.

З кінця 1980-х рр. Харківська область була флагманом з підготовки Зводу, тут оперативно вирішували питання зі збору й опрацювання матеріалів. Виконано значний обсяг роботи, яка не дійшла до широкого загалу науковців та читачів. Однак на сьогодні з початку підготовки перших порайонних томів Харківського тому постійно відбувається вдосконалення теоретичних, методичних та практичних засад відбору об'єктів, методик написання статей, розв'язання важливих проблем, які заважають повноцінно досліджувати культурне надбання тощо.

«Звід пам'яток історії та культури України» започатковувався не тільки як видання, яке несе в собі науково-енциклопедичну навантаженість. Він повинен бути відповідною базою для укладання Державного реєстру нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини. Але є певна відмінність, оскільки він вміщує максимально вивчену кількість нерухомих об'єктів культурної спадщини, а не тільки ті, які перебувають під охороною Держави. На сьогодні залишається відкритим питання стосовно нового Указу Президента, або будь-якого іншого нормативного акту, який би унормовував завдання підготовки видання.

Аналізоване енциклопедичне видання – основна наукова база для укладання Державного реєстру нерухомих пам'яток України, засіб для створення на його основі автоматизованої системи обробки даних. Воно має велике значення для поліпшення системи збереження об'єктів культурної спадщини, стимулювання краєзнавчого руху, активізації екскурсійно-туристичної складової регіону.

Робота над цим загальнодержавним проектом, який є частиною загальноукраїнських енциклопедичних студій, стимулює дослідження та пошуки й систематизацію пам'яток, уточнює методичні положення, стає стимулом для розробки концептуальних засад та створення потужних інформаційних ресурсів у сфері пам'яткознавства та пам'яткоохоронної роботи, оскільки аналогів Зводу у світі немає, а збереження об'єктів культурної спадщини та висвітлення відповідної інформації в енциклопедичних виданнях є платформою для формування нового культурно-історичного ландшафту як країни в цілому, так і Харківського регіону зокрема.

Література

1. Видано першу книгу Харківського тому «Зводу пам'яток історії та культури України». URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/96528> (дата звернення: 10.01.2021).
2. Воронова Л. М. З історії пам'яткоохоронної справи на Харківщині в другій половині ХХ ст. *Вісник ХДАК*. 2011. № 33. С. 21–29.
3. Горбик В. О., Денисенко Г. Г. Звід пам'яток історії та культури України у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи. Київ, Інститут історії України НАН України, 2012. 192 с.
4. Денисенко Г. Підготовка "Зводу пам'яток історії та культури України": наукові напрацювання та перспективи. *Краєзнавство*. 2012. № 3. С. 118–125.
5. Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область. м. Куп'янськ і Куп'янський район. Енциклопедичне видання / Упоряд. В. Г. Марьонкіна, Я. В. Ліхолетов. Харків : Курсор, 2018. 156 с.
6. Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область. м. Чугуїв і Чугуївський район. Енциклопедичне видання / Упоряд. Л. М. Колесникова, Я. В. Ліхолетов. Харків : Видавництво «Точка», 2019. 224 с.
7. Ивах О. Д. Организация работы по подготовке к изданию тома Свода памятников истории и культуры Харьковской области. Харьков : Харьковский исторический музей, 1989. 8 с.
8. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України». Київ : Інститут історії України, 2015. 486 с.
9. Методичні рекомендації по підготовці матеріалів Зводу пам'яток історії та культури України. Київ, 1993. 114 с.
10. Монументальна шевченкіана Харківщини: За матеріалами до Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» / Упоряд. В. Г. Марьонкіна. Харків : Раритети України, 2015. 100 с.
11. О мерах по обеспечению издания томов Свода памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР: Постановление Совета Министров Украинской ССР № 453 от 3 сентября 1982 г. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-82-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.01.2021).

12. Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. Київ : Інститут історії України НАН України, 2007. – 336 с.
13. Поточний архів відділу зводу пам'яток та облікової документації ОКЗ «ХНМЦОКС» / План доработки и окончательного завершения тома Свода памятников истории и культуры народов СССР по Харьковской области, мая 1986 г.
14. Поточний архів відділу зводу пам'яток та облікової документації ОКЗ «ХНМЦОКС» / О завершении подготовки тома Свода памятников истории и культуры к сдаче Главной редколлегии: наказ Управління культури виконкому Харківської обласної ради народних депутатів від 21 липня 1988 р. № 451.
15. Поточний архів відділу зводу пам'яток та облікової документації ОКЗ «ХНМЦОКС» / Постановление о рекомендации к печати тома Свода памятников истории и культуры Харьковской области от 24 января 1989 г.
16. Поточний архів Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України / Розпорядження № 1344 від 25.07.1983 р. «О выполнении постановлений Главной редакционной коллегии Свода памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР». С. 1–3.
17. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»: *Постанова Верховної Ради України* від 14.05.2019 р. № 2716-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-19#Text> (дата звернення: 12. 01. 2021).
18. Типові статті для Зводу пам'яток історії та культури України. Київ: Національна академія наук України, 1994. 131 с.
19. Федорова Л. Всеукраїнська нарада з питань підготовки Зводу пам'яток історії та культури України. *Краєзнавство*. 2014. № 1. С. 151–155.

References

1. Vydano pershu knyhu Kharkivskoho tomu «Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy» [The first book of the Kharkiv volume "Collection of monuments of history and culture of Ukraine" was published] (in Ukrainian). URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/96528> (accessed 10 January 2021).
2. Voronova L. M. Z istorii pamiatokookhoronnoi spravy na Kharkivshchyni v druhii polovyni XX st. [From the history of monument protection in the Kharkiv region in the second half of the XX century] (in Ukrainian). *Visnyk KhDAK*. 2011. № 33. S. 21–29.
3. Horbyk V. O., Denysenko H. H. Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy u doslidzhenni i okhoroni kulturnoi spadshchyny: dosvid, problemy, perspektyvy. [Collection of monuments of history and culture of Ukraine in the study and protection of cultural heritage: experience, problems, prospects] (in Ukrainian). Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. 192 s.
4. Denysenko H. Pidhotovka "Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy": naukovi napratsiuвання ta perspektyvy [Preparation of the "Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine": scientific developments and prospects] (in Ukrainian). *Kraieznavstvo*. 2012. № 3. S. 118–125.
5. Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy: Kharkivska oblast. m. Kupiansk i Kupianskyi raion. Entsyklopedychne vydannia [Collection of monuments of history and culture of Ukraine: Kharkiv region. Kupiansk and Kupiansky district. Encyclopedic edition] (in Ukrainian). Kharkiv : Cursor, 2018. 156 s.
6. Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy: Kharkivska oblast. m. Chuhuiv i Chuhuivskyi raion. Entsyklopedychne vydannia [Collection of monuments of history and culture of Ukraine: Kharkiv region. Chuhuiv and Chuhuiv district. Encyclopedic edition] (in Ukrainian). Kharkiv : Vydavnytstvo «Tochka», 2019. 224 s.
7. Ivakh O. D. Organizatsiya raboty po podgotovke k izdaniyu toma Svoda pamyatnikov istorii i kultury Kharkovskoy oblasti [Organization of work on preparation for the publication of the volume of the Code of Historical and Cultural Monuments of the Kharkiv Region] (in Russian). Kharkov : Kharkovskiy ystorycheskyi muzei, 1989. 8 s.

8. *Kulturna spadshchyna v konteksti «Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy»* [Cultural heritage in the context of the "Collection of monuments of history and culture of Ukraine"] (in Ukrainian). Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 2015. 486 s.
9. *Metodychni rekomendatsii po pidhotovtsi materialiv Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [Methodical recommendations on preparation of materials of the Collection of monuments of history and culture of Ukraine] (in Ukrainian). Kyiv, 1993. 114 s.
10. *Monumentalna shevchenkiana Kharkivshchyny: Za materialamy do Kharkivskoho tomu bahatotomnoho entsyklopedychnoho vydannia «Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy»* [Monumental Shevchenko of Kharkiv Region: Based on the materials of the Kharkiv volume of the multi-volume encyclopedic edition "Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine"] (in Ukrainian). Kharkiv : Rarytety Ukrainy, 2015. 100 s.
11. *O merakh po obespecheniyu izdaniya tomov Svoda pamyatnikov istorii i kultury narodov SSSR po Ukrainskoy SSR: Postanovleniye Soveta Ministrov Ukrainskoy SSR № 453 ot 3 sentyabrya 1982 g.* [On measures to ensure the publication of volumes of the Code of Historical and Cultural Monuments of the Peoples of the USSR in the Ukrainian SSR: Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR No. 453 of September 3, 1982] (in Russian) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-82-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 11.01.2021).
12. *Pamiatkoznavchi studii v Ukraini: teoriia i praktyka* [Memory Studios in Ukraine: Theory and Practice] (in Ukrainian). Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2007. – 336 s.
13. *Potochnyi arkhiv viddilu zvodu pamiatok ta oblikovoi dokumentatsii OKZ «KhNMTsOKS» / Plan dorabotki i okonchatelnogo zaversheniya toma Svoda pamyatnikov istorii i kultury narodov SSSR po Kharkovskoy oblasti. maya 1986 g.* [The plan for the revision and final completion of the volume of the Code of historical and cultural monuments of the peoples of the USSR in the Kharkov region, May 1986.] (in Russian).
14. *Potochnyi arkhiv viddilu zvodu pamiatok ta oblikovoi dokumentatsii OKZ «KhNMTsOKS» / O zavershenii pidgotovki toma Svoda pamyatnikov istorii i kultury k sdache Glavnoy redkollegii: nakaz Upravlinnia kultury vykonkomu Kharkivskoi oblasnoi rady narodnykh deputativ vid 21 lypnia 1988 r. № 451.* [On the completion of the preparation of the volume of the Collection of Historical and Cultural Monuments for the delivery of the Main Editorial Board: Order of the Department of Culture of the Executive Committee of the Kharkiv Regional Council of People's Deputies of July 21, 1988 № 451] (in Russian and Ukrainian)
15. *Potochnyi arkhiv viddilu zvodu pamiatok ta oblikovoi dokumentatsii OKZ «KhNMTsOKS» / Postanovleniye o rekomendatsii k pechati toma Svoda pamyatnikov istorii i kultury Kharkovskoy oblasti ot 24 yanvarya 1989 g.* [Resolution on the recommendation for publication of the volume of the Code of Historical and Cultural Monuments of the Kharkiv Region of January 24, 1989] (in Russian).
16. *Potochnyi arkhiv Tsentru doslidzhen istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy / Rozporiadzhennia № 1344 vid 25.07.1983 r. «O vypolnenii postanovleniy Glavnoy redaktsionnoy kollegii Svoda pamyatnikov istorii i kultury narodov SSSR po Ukrainskoy SSR»* [Order № 1344 of July 25, 1983 «On the implementation of the decisions of the Chief Editorial Board of the Collection of Historical and Cultural Monuments of the Peoples of the USSR in the Ukrainian SSR»] (in Russian). S. 1–3.
17. *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: "Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini" : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.05.2019 r. № 2716-VIII.* [On the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the topic: "Status, problems and prospects of cultural heritage protection in Ukraine": Of the Council of Ukraine dated May 14, 2019] (in Ukrainian). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-19#Text> (data zvernennia: 12. 01. 2021).
18. *Typovi statti dlia Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [Typical articles for the Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine] (in Ukrainian). Kyiv : Natsionalna akademii nauk Ukrainy, 1994. 131 s.
19. *Fedorova L. Vseukrainska narada z pytan pidhotovky Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [All-Ukrainian meeting on the preparation of the Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine] (in Ukrainian). Kraieznavstvo. 2014. № 1. S. 151–155.